

ЛІТЕРАТУРА

1. Бауман З. Текучая современность. – СПб. : Питер, 2008. – С. 228.
2. Бланио М. Неопишумое сообщество. – М. : Московский философский фонд, 1998. – С. 7-9.
3. Бодрийяр Ж. Общество потребления. Его мифы и структуры. – М. : Культурная революция; Республика, 2006. – С. 137.
4. Делез Ж. Платон и симулякр // Интенциональность и текстуальность. Философская мысль Франции XX века. – Томск : Водолей, 1998. – 356 с.
5. Кримський С. Б. Ранкові роздуми. – К. : Майстерня Білецьких, 2009. – 114 с.
6. Лиотар Ж.-Ф. Состояние постмодерна. – СПб. : Алетейя, 1998. – 160 с.
7. Харт К. Постмодернизм. – М. : ФАИР-ПРЕСС, 2006. – 272 с.
8. Шелер М. Избранные произведения. – М. : “Гнозис”, 1994. – С. 21-22.

Кравченко А. А. Дихотомии ответственности в ситуации виртуальной реальности.

В информационном обществе происходят динамические трансформации человека, которые приводят к потере им экзистенциальных основ и смысла существования. Анализ данной ситуации актуализирует проблему ответственности, концептуализация которой открывает перспективы сохранения самости человека.

Ключевые слова: виртуальный, децентрация, плюрализм, метанарратив, учитель, ответственность, информация.

Kravchenko A. A. Dichotomy of responsibility in a situation of virtual reality.

In the information society procede dynamic human transformation that lead to loss of human existential basis and meaning of existence. The analysis of this situation actualize problem of responsibility, which conceptualization offers the prospect of saving human self-being.

Keywords: Virtual, decenration, pluralism, metanarrative, teacher, responsibility, information.

Сакун А. В.

**ДІАЛОГІЗМ ЯК ПРИНЦИП СУЧАСНОЇ ОСВІТИ:
КОМУНІКАТИВНИЙ АСПЕКТ**

У статті досліджено проблему діалогізму як педагогічного методу сучасної освіти. Автор акцентує увагу на тому, що справжнє міжособистісне спілкування можливе за наявності відкритості та взаємовизнання учасників комунікативної взаємодії.

Ключові слова: освіта, діалог, комунікація, консенсус, антропологічний поворот, інтерсуб'єктивне поле.

Зміна способів педагогічного мислення та педагогічної практики супроводжується пошуком нових засад розвитку освіти. Різноманітні педагогічні школи та традиції сьогодні вступають у діалог між собою. Глобальний світ відкритий для будь-якого досвіду, і сучасні контури освіти вимальовуються шляхом перехрещення різних освітніх теорій і практик. Сьогодні все більш очевидним стає відхід від “традиційної” освіти, її невідповідність вимогам часу. Разом з тим у минуле відходять способи мислення та діяльності, притаманні “традиційній” освіті. Сьогодні освіта вимушена шукати шляхи подолання дегуманізації та жорсткої утилітарності, які були властиві індустріальному суспільству. Для цього освіта початку XXI століття повинна повторити те, що на початку XX століття відбулося у філософії: здійснити “антропологічний поворот”. Постіндустріальне суспільство у процесі свого становлення прагне реалізувати персоналістичний вибір, спираючись на надбання загальнолюдської культури, конституюючись як глобальний комунікативний простір рівноправної взаємодії різних культур та людей. Освіта у цій ситуації є одним з основних джерел олюднення сучасності.

Останнім часом дослідженням проблеми “антропологічного повороту” в освіті та подолання утилітарності, властивої індустріальному суспільству, присвятили свій науковий доробок В. П. Андрущенко, В. Г. Кремень, В. П. Бех, С. А. Смірнов, В. С. Біблер. Методологічною основою їх розвідок стали праці класиків філософії Ю. Габермаса, Е. Левінаса, М. Бубера, С. Л. Франка та ін.

Незважаючи на велику кількість публікацій, присвячених різноманітним аспектам сучасного розвитку освіти в контексті антропологічного виміру, залишаються проблемні питання, пов'язані з факторами і умовами становлення сучасного освітнього процесу.

Метою статті є виявлення, оцінювання та узагальнення завдань, які постали перед сучасною освітою, зокрема в розвитку діалогу як педагогічного методу та способу становлення творчої особистості учня.

Становлення особистості є принципово діалогічним процесом. Саме тому в ньому беруть участь завжди щонайменше дві людини. У їхній інтерсуб'єктивній взаємодії відбувається творення смислу. Багатогранний діалог з культурою виявляє єдність у багатоманітності різних сторін особистості людини. Діалог у такому розумінні є

специфічною діяльністю, яка спрямована на конституювання смислів та цінностей. Культура буквально відкривається в людині внаслідок зустрічі “Я” та “Іншого”. Вона розкривається як людська культура, як “неорганічне тіло” людини.

Ідея “комунікації”, тобто взаємодії людей як основи суспільної реальності і відповідно вихідної передумови філософії та її окремих розділів, опредметнилася у вченнях і концепціях, які виникли на початку ХХ століття. Вагомий стимул для її розробки надала філософія К. Ясперса. Але особливо популярною проблема “комунікації” стала у філософських вченнях останніх десятиліть минулого століття. З них на перше місце за рівнем теоретичної розробки та сили впливу слід поставити концепції К.-О. Апеля, Ю. Габермаса. Спільним для обох мислителів полем досліджень і суперечок виявилася сфера практичного розуму, на першості якого перед теоретичним розумом наполягала і філософська традиція. Однак і К.-О. Апель, і Ю. Габермас, подібно до багатьох критиків класичної європейської філософії, вважали, що філософія епохи Модерну займалася власними абстрактними конструкціями “практичного розуму” більше, ніж реальною, живою практикою, “життєвим світом” індивідів. У процесі створення теорії “комунікативної” дії Ю. Габермас розробляє теорію етики дискурсу, яка в концепції комунікативної раціональності виявляється одним з найважливіших принципів. Найбільш загальна та принципова умова дискурсу, згідно з Ю. Габермасом, – розумність учасників дискурсу.

На думку Ю. Габермаса, етика дискурсу краще підходить для того, щоб “пов’язати” в єдине ціле моральні інтуїції, які характерні для нинішнього “роз’єданого” суспільства і на перший погляд здаються несумісними. Мораль, оскільки вона постійно має на увазі вразливість людини, повинна виконувати подвійне завдання: вона вимагає однакової уваги до гідності кожного та захищає інтерсуб’єктивні зв’язки взаємного визнання, за допомогою яких індивіди знаходять свою колективну ідентичність. Ці два аспекти відповідають принципам справедливості та солідарності: справедливість вимагає рівноцінної уваги і однакових прав для окремої людини, а принцип солідарності говорить про необхідність турботи про ближнього. Етика дискурсу роз’яснює, чому обидва ці принципи мають одну і ту ж моральну основу, а саме: вразливість суб’єкта життєвих відносин, яка вимагає компенсації [3, 21-26].

Освіта як частина суспільного буття містить ті ж самі проблеми, що викликали до життя комунікативну філософію. Перехід до суб’єкт-суб’єктних відносин вимагає конституювання в межах освітнього

простору певного консенсусу. Останній може бути формальним або змістовним. У першому випадку він є конструкцією, яка “виходить з двох, і лише двох перспектив: кожен громадянин поєднує в собі перспективу учасника і перспективу спостерігача... Однак прийнявши об’єктивну установку спостерігача, громадяни не можуть знову проникнути в інші картини світу і відтворити їх справжній зміст у відповідній внутрішній перспективі. Оскільки вони загнані в рамки дискурсу, який констатує факти, їм заборонено займати яку б то не було позицію по відношенню до того, що віряни або переконані учасники в перспективі першої особи вважають так чи інакше істинним, правильним і цінним” [9, 171]. Тобто такий “перекриваючий консенсус” (Дж. Ролз) є взаємодією, яка ґрунтується на формальній згоді усіх учасників. Ця згода, заснована на байдужості до таких найважливіших проблем, як проблеми істини, добра та обов’язку. Такий консенсус може бути основою тільки авторитарної освіти. Це не означає, що він абсолютно непридатний для освітнього простору. “Перекриваючий консенсус” є необхідним дисциплінуювальним моментом педагогічного процесу, однак тільки моментом у відкритій комунікації, яка наповнює освітній простір смыслом.

Справжнє міжособистісне спілкування можливе за наявності відкритості та взаємовизнання учасників комунікативної взаємодії. Для освіти цілком прийнятною є “деліберативна теорія” Ю. Габермаса, яка має освітній та творчий потенціал. Основною тезою цієї теорії стає твердження про значення і необхідність дистанціювання дорадчої демократії від держави з її механізмом формального виборчого права і заміни його справді демократичним плюралістичним громадянським суспільством, що гарантує вільне волевиявлення громадян [9, 169-170]. Тобто деліберативна теорія передбачає комунікацію. Освіта ж, на нашу думку, не можлива без відкритості соціальному співробітництву.

Освіта, яка прагне бути простором формування людини в людині, стає “інтерсуб’єктивним полем духовного і духовно-практичного спілкування тих, хто вступає у життя (чи нову професійну діяльність), з представниками соціально і культурно активних вікових когорт, поколінь і професій при вдосконаленні останніми своєї духовної, духовно-практичної і професійної культури” [7, 234-235]. Подібне “інтерсуб’єктивне поле” виникає у суб’єкт-суб’єктному відношенні. Освіта передбачає зміну усіх суб’єктів, втягнутих (включених) у процес педагогічної діяльності. Тут неможлива одностороння спрямованість суб’єкта на об’єкт, де суб’єктом стає учитель-викладач, а об’єктом – учень-студент. Дійсно, нова система освіти не можлива без переходу від суб’єкт-об’єктного підходу, який

характеризується тим, що учень мислиться як об'єкт цілеспрямованих впливів педагога, як своєрідний інженерно-технічний об'єкт, яким можна керувати за допомогою зовнішніх впливів, фахових технологій, загальних стандартів і нормативів, до суб'єкт-суб'єктного підходу, який припускає, що у педагогічну взаємодію, засновану на ціннісно-смісловій рівності, вступають два суб'єкти: учитель та учень. Такий перехід можливий лише на основі відповідної філософії освіти, головним принципом якої є принцип “діалогізму” [4, 359].

Щодо діалогізму, то це напрям у філософії першої половини ХХ століття, що ставив за мету створення нового типу рефлексії на основі діалогу. Останній мислиться у межах концепції “діалогізму” і є ставленням до “Іншого” як до “Ти”. Нове мислення має базуватися на “відношенні”, а не пізнанні, та орієнтуватися на втілення у “вчинку”, а не залишатися на рівні абстрактного споглядання. Дійсне “Я” – це результат спонтанної спрямованості людини на щось “Інше” крім себе.

Діалог як педагогічний метод не був поширеним у всі часи та усюди. У традиційних суспільствах знання передавалися, як правило, монологічно. Таке ставлення до учня стало можливим тільки в давньогрецькому суспільстві, де ми вперше зустрічаємо абсолютно новий погляд на іншу людину як на самостійну творчу особистість. Судячи з усього, діалогічний метод навчання з'являється як засіб розкриття особистісної унікальності і неповторності, а сама особистість за своєю суттю є структурою діалогічною. Виходячи з цього, можна з упевненістю сказати, що діалог як форма педагогічної взаємодії стає можливим у тому випадку, якщо перед нами лицем до лица знаходиться хтось “Інший”, причому цей “Інший” розуміється як “Іний”, тобто принципово відмінний від нас. “Вся його могутність полягає в бутті іншим. Таємниця його полягає в Іншості. При цьому свою іншість інший несе як сутність”, – писав Е. Левінас [5, 95].

Звідси природно випливає, що метою такої взаємодії стає розкриття цієї сутності, тобто самоактуалізація особистості, а також взаємне вдосконалення та духовне зростання кожної зі сторін. Роль же наставника полягає в тому, щоб допомогти учневі розкрити свою сутність і стати тим, чим людина є у максимальному вимірі. При цьому метою навчання виявляється не виховання функціонера і не пристосування до соціального середовища, а становлення особистості в екзистенціальному значенні цього слова, коли головним для людини є не “грати роль”, не “мати”, а “бути” [6, 365].

Одуховнення освітнього простору можливе при перетворенні його у місце зустрічі людини з іншою людиною та людини зі світом. Як говорить М. Бубер, “дух у його людському виявленні є відповідь

людини своєму Ти” [2, 317]. У контексті цього відношення-зустрічі вимальовується можливість зустрічі з самим собою. Таким чином, ми повинні визнати, що стосовно будь-якого відособленого індивіда існує відношення між “Я” та “Ти”. “Справа у тому, що ніякого готового сушого-в-собі “Я” взагалі не існує до зустрічі з “Ти”. В одкровенні “Ти” і у відповідному йому трансцендуванні безпосереднього самобуття – хоча б у випадковій та швидкій зустрічі двох пар очей – ніби вперше спільно народжуються і “Я”, і “Ти”. Для С. Франка “Я” виникає вперше тільки осяяне та зігріте променями “Ти” [10, 356]. Звідси зрозуміло, що конституювання сучасного освітнього простору вже не може задовольнятися однобічним постулюванням індивідуалізму як принципу освіти. Абстрактний індивідуалізм так само є незадовільним у своїй однобічності, як і абстрактний колективізм. Перший абсолютизує атомізованого індивідуума, другий – тоталітарний колектив.

Втім, справжнє спілкування долає ці дві абстрактні сторони. Інакше воно деградує до формалізованої технічної комунікації. У зв’язку з потужним тиском відчуженого соціуму, трансформації системи освіти мають формально-технологічний, а не змістовний характер. Увага концентрується на важливих, але самих по собі зовнішніх моментах. Дуже повільно змінюється характер відношень та взаємодії у межах освітнього простору. Впровадження нових інформаційних технологій приховує відсутність змін у найважливішому, у самій суті освіти – інтерсуб’єктивному спілкуванні. Описуючи цей процес, Ж. Бодрійяр писав: “Спілкування здійснюється тепер спираючись не на символічне, воно відбувається спираючись на техніку: у цьому полягає комунікація” [1, 137]. Підміна справжнього спілкування в межах освітнього простору призводить до того, що попри колосальні зусилля, які докладаються, вітчизняна освіта продовжує свій занепад.

Відсутність діалогічних відносин призводить до того, що освіта дегуманізується. Вона втрачає людянимірність, адже у ситуації справжньої зустрічі “інше” (“інший”) завжди є не “Воно”, а “Ти”. А тому, “стикаючись з кожним Ти, ми змішуємо своє дихання з диханням Ти – диханням вічності” [2, 333]. Демократизація освіти – це не абстрактна моральна вимога, а конкретно-практична потреба сьогодення. У надскладному та швидкому сучасному світі старанний, дисциплінований та покірний виконавець чужих розпоряджень приречений на довічне відставання. Якщо сучасний світ потребує суб’єктів інноваційної діяльності, то освіта для того, щоб задовольнити ці потреби, повинна суттєво трансформувати реальний

простір взаємодії суб'єктів педагогічної діяльності.

Сьогодні створюється не набагато більше інтелектуальної продукції або знання, ніж в часи Античності або Середньовіччя. Принципова різниця полягає в тому, що тепер набагато більше комунікацій. Тому не дивно, що Інтернет, який багаторазово збільшує можливості здійснення комунікацій і надає користувачам право брати активну участь в них, стає для багатьох дослідників центральним феноменом нашої епохи, її своєрідним символом. При цьому Інтернет не тільки якісно змінює соціальні, політичні та економічні структури, а й трансформує самі комунікаційні процеси, віртуалізуючи їх. Під комунікацією в такому випадку слід розуміти соціально зумовлений процес передачі й сприйняття інформації в умовах міжособистісного і масового спілкування різними каналами за допомогою різних комунікативних засобів (вербальних, невербальних тощо).

У результаті цього ускладнюється не тільки навколишній світ, а й освіта. І якщо традиційна освіта, прагнучи бути “інженерією душі”, редукувала людину до соціальності, до речей, то сучасна освіта повинна “зустрітись” із дійсною проблемою – таїною іншої людини. В освітньому процесі без відчуття цієї таїни буде не можливо встановити суб'єкт-суб'єктні відношення. Ця таїна (як у Г. Марселя) є проявом чогось дійсно справжнього. “Той, хто говорить Ти – читаємо у М. Бубера, – не володіє ніяким Дещо як об'єктом. Адже там, де є Дещо, є й інше Дещо; кожне Воно межує з іншим Воно; Воно існує лише в силу того, що межує з іншими Воно. Але, де говориться Ти, немає ніякого Дещо. Ти безмежне” [2, 25]. У цьому контексті розкривається обмеженість розуміння спілкування як процесу обміну інформацією, а освіти як процесу передачі інформації від одного покоління до іншого. У межах визначеної так освіти людина перетворюється на автомат, який запрограмований навчальними програмами на постійний прийом і класифікацію у пам'яті наукової інформації, яка, за великим рахунком, знадобиться тільки на заліках, іспитах, проміжних атестаціях та інших формах перевірки пам'яті і старанності. Результативність зусиль учителя-викладача переважно зведена до того, що вони приречені бути ретрансляторами знань, інформації, накопичених на сьогоднішній день наукою фактів, даних, положень, передавачами усталених у дидактиці понять, дистильованих формулювань та схем.

Водночас креативне використання мережі Інтернет відкриває нові можливості перед системою освіти. Результатом такого залучення засобів масової комунікації в освітній процес буде “трансфесіонал”. Це поняття вже закріпилося в літературі з проблем освіти (А. П. Огурцов,

С. А. Смірнов, С. А. Петров та інші). Так, наприклад, С. А. Смірнов вважає, що “трансфесіонал” – це “навігатор, який веде пошук та йде по лабіринту траєкторії своєї освіти, який творить себе і постійно себе проблематизує, який не зупиняється на тому, що сформувалось і підриває себе. Тим самим формується уявлення про “мережевий освітній комунітас” як простір, в якому конкретна людина, яка стає суб’єктом, збирає суто власний варіант своєї освіти (починаючи від освоєння провідних культурних практик, і закінчуючи простими формами адаптації та соціалізації), є сама підприємцем своєї освіти, змінюючи свою професійну та культурну ідентичність” [8, 156-157]. Проте ця модель освіти поки залишається проектом, спрямованим у майбутнє.

Надмірна технологізація та формалізація освіти призводить до того, що вона перестає бути “життєвим простором”, де може самореалізуватися людина. Проблема створення в межах освіти діалогічного простору – це не так проблема обміну інформацією, як перш за все проблема діалогу, точніше, проблема культури як діалогу культур. Культура лише тоді є культурою, коли вона персоніфікована як особистість, коли спілкування культур актуалізується в спілкуванні особистостей. У такому розумінні інакше розкривається значення діалогізму для освіти. Діалог постає необхідною умовою “персоніфікації культури”. Інакше кажучи, формування справді культурних та суспільних потреб у індивіда відбувається в межах діалогу.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Бодрийяр Ж.* Общество потребления. Его мифы и структуры. – М.: Культурная революция; Республика, 2006. – 269 с.
2. *Бубер М.* Я и Ты // Квинтэссенция: Филос. альманах. 1991. – М.: Политиздат, 1992. – С. 294-370.
3. *Волкова Т. П.* Проблема мультикультурализма в философии // Вестник МГТУ. – 2006. – Т. 9. – № 1. – С. 21-26.
4. *Кравцов А. О.* Диалогизм как принцип философии воспитания XXI // Философия образования. Сборник материалов конференции. Серия “Symposium”, выпуск 23. – СПб.: Санкт-Петербургское общество, 2002. – С. 358-364.
5. *Левинас Э.* Время и другой. Гуманизм другого. – СПб.: Высшая религиозно-философская школа, 1998. – 265 с.
6. *Масловская Т. И.* Диалог в образовании как возможность преодоления ада того же самого // Философия образования. Сборник материалов

- конференції. Серія “Symposium”, випуск 23. – СПб.: Санкт-Петербурзьке об'єднання, 2002. – С. 364-369.
7. Михайлов Ф. Т. Самоопределение культуры. Философский поиск. – М.: Индрик, 2003. – 272 с.
 8. Смирнов С. А. Практикуемые модели социально-гуманитарного образования // Преподавание социально-гуманитарных дисциплин в вузах России: проблемы и перспективы / под ред. Л. Г. Ионина. – М.: Логос, 2004. – С. 153-170.
 9. Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории. – СПб., Наука, 2001. – 380 с.
 10. Франк С. Л. Непостижимое. Онтологическое введение в философию религии // Сочинения. – М.: Правда, 1990. – 607 с.

Сакун А. В. Диалогизм как принцип современного образования: коммуникативный аспект.

В статье исследуется проблема диалогизма как педагогического метода современного образования. Автор акцентирует внимание на том, что действительное межличностное общение возможно при наличии открытости и взаимопризнания участников коммуникативного взаимодействия.

Ключевые слова: образование, диалог, коммуникация, консенсус, антропологический поворот, интерсубъективное поле.

Sakun A. V. Dialogism as a principle of modern education: the communicative aspect.

The paper explores a problem of dialogism as pedagogical method of modern education. The author focuses on the fact that the actual interpersonal communication is possible in the presence of openness and mutual recognition of members of communicative interaction.

Keywords: education, dialogue, communication, consensus, anthropological turn, intersubjective field.

Костюк О. В.

ФІЛОСОФСЬКІ АСПЕКТИ СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ МОЛОДІ В КОНТЕКСТІ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Стаття присвячена актуальним питанням освіти молоді в Україні. Розглянуті ціннісні орієнтації студентів у контексті їх соціалізації у вищому навчальному закладі. З'ясовані філософські аспекти формування світоглядних орієнтацій молоді.